În pădurea paradoxurilor

Conferință Nobel, 7 decembrie 2008

„În clipele premergătoare anunțului, foarte emoționant pentru mine, distincției pe care mi-o acorda Academia din Suedia, reciteam o carte de Stig Dagerman care îmi place în mod special: colecția de texte politice intitulată *Essäer och texter* (*Dictatura Tristeții*). Nu din întâmplare mă cufundam din nou în lectura acestei cărți caustice și amare. Trebuia să merg în Suedia pentru a primi premiul pe care asociația prietenilor lui Dagerman mi-l acordase vara trecută, și pentru a vizita locurile în care acest scriitor își petrecuse copilăria. Întotdeauna am fost sensibil la scriitura lui Dagerman, la acest amestec de tandrețe juvenilă, de naivitate și de sarcasm. La idealismul său. La clarviziunea cu care își judecă epoca agitată de după război, pentru el, timpul maturității, pentru mine, cel al copilăriei. M-a atras mai ales o frază și mi s-a părut că mie mi se adresează în acel moment precis – când tocmai publicasem un roman intitulat *Ritornela foamei*. Iată fraza sau mai degrabă pasajul: 'Cum e posibil de exemplu să te comporți, pe de-o parte, ca și cum nimic în lume n-ar fi mai important decât literatura, în timp ce, pe de altă parte, e imposibil să nu vezi în jur că oamenii luptă împotriva foamei și sunt obligați să considere că cel mai important pentru ei este ceea ce câștigă la sfârșitul lunii? Fiindcă el (scriitorul) se lovește de un nou paradox: el, care nu vroia să scrie decât pentru cei cărora le e foame, descoperă că doar cei care au îndeajuns ce mânca au răgazul să-i observe existența.' (*Scriitorul și conștiința*)

Această 'pădure a paradoxurilor', cum a numit-o Stig Dagerman, este chiar domeniul scriiturii, locul din care artistul nu trebuie să încerce să scape, din contră, cel în care trebuie să 'campeze' pentru a-i recunoaște fiecare detaliu, pentru a explora fiecare cărare, pentru a-și da numele fiecărui copac. Nu e întotdeauna o ședere plăcută. El care se credea la adăpost, ea care i se încredința paginii sale precum unei prietene intime și indulgente, iată-i confruntându-se cu realitatea, însă nu doar ca observatori, ci ca actori. Trebuie să-și aleagă tabăra, să privească lucrurile la rece. Cicero, Rabelais, Condorcet, Rousseau, Doamna de Staël, sau chiar mai recent Soljenițîn sau Hwang Seok-yong, Abdelatif Laâbi sau Milan Kundera au fost nevoiți să ia calea exilului. Pentru mine, care mereu am cunoscut – cu excepția scurtei perioade a războiului – posibilitatea de mișcare, interdicția de a trăi în locul pe care l-am ales este la fel de inacceptabilă precum privarea de libertate.

Însă această libertate de mișcare ca privilegiu are drept urmare paradoxul.

Priviți copacul cu spini crescuți în inima pădurii unde locuiește scriitorul: acest bărbat, această femeie ocupați să scrie, să-și inventeze visele, nu sunt membrii unei foarte fericite și restrânse *happy few*? (…)

Încă îmi place destul de mult să vorbesc despre pădure. Cu siguranță pentru că fraza lui Stig Dagerman îmi răsună în minte, pentru că vreau să o citesc și să o recitesc, să-i simt din plin semnificațiile. Este ceva disperat în ea, și în același timp jubilatoriu, fiindcă în amărăciune se găsește partea de adevăr pe care fiecare o caută. Copil fiind, visam la această pădure. Mă înfricoșa și mă atrăgea deopotrivă – presupun că Degețel sau Hansel resimțeau aceeași emoție, când aceasta se închidea peste ei cu toate pericolele și minunățiile sale. Pădurea este o lume fără repere. Atmosfera sufocantă a copacilor, întunericul care domnește pot să te piardă. Am putea spune același lucru despre deșert, sau despre flux, atunci când fiecare dună, fiecare colină se dă la o parte pentru a arăta altă colină, sau alt val perfect identice. Îmi amintesc de prima dată când am simțit ce poate fi literatura – în *The Call of the Wild* de Jack London, mai precis, unul dintre personaje, pierdut în zăpadă, simte cum îl cuprinde frigul încetul cu încetul, pe când cercul de lupi se închide în jurul lui. Își privește mâna deja amorțită și se chinuie să-și miște fiecare deget pe rând. Această descoperire pentru copilul care eram avea ceva magic. Aceasta se numea conștiința de sine.

Îi datorez pădurii una dintre cele mai puternice emoții literare din viața mea adultă. Se petrece acum treizeci de ani, într-o regiune din America Centrală numită El Tapón de Darien, Bușonul, fiindcă, pe atunci, chiar acolo se întrerupea (și cred că situația nu s-a schimbat) drumul Panamerican care trebuia să lege cele două Americi, de Alaska în vârful Pământului de Foc. Istmul Panama, în acea parte, este acoperit de o pădure ecuatorială extrem de deasă, în care nu se poate călători decât dacă se merge în amonte pe cursul fluviilor, în pirogă. Această pădure este locuită de o populație amerindiană, împărțită în două grupuri, Emberas și Waunanas, amândouă aparținând familiei lingvistice Ge-Pano-Karib. Ajuns acolo din întâmplare, am fost într-atât de fascinat de acest popor încât am avut mai multe șederi destul de lungi, pe o perioadă de

aproximativ trei ani. În tot acest timp, nu am făcut nimic altceva decât să caut aventura, din casă în casă – fiindcă acest popor refuza pe atunci să se grupeze în sate – şi să învăţ să trăiesc după un ritm complet diferit de ceea ce cunoscusem până atunci. Ca toate pădurile adevărate, aceasta era în mod special ostilă, trebuia să faci inventarul tuturor pericolelor şi, de asemenea, al tuturor mijloacelor de supravieţuire pe care le presupunea. Trebuie să spun că, în ansamblu, cei din Emberas au avut foarte multă răbdare cu mine. Stângăcia mea le stârnea râsul, şi cred că într-o anume măsură, le-am înapoiat ca divertisment puţin din ceea ce ei m-au învăţat ca înţelepciune. Nu scriam mult. Pădurea nu este un mediu ideal pentru asta. Umiditatea înmoaie hârtia, căldura usucă mina de pix. Nimic din ceea ce merge cu electricitate nu durează prea mult. Ajunsesem acolo cu convingerea că scrisul e un privilegiu, şi că-l voi avea mereu pentru a rezista tuturor problemelor existenţei. O protecţie, întrucâtva, un fel de geam virtual pe care îl puteam ridica după bunul plac pentru a mă feri de intemperii.

După ce am asimilat sistemul de comunism primordial pe care îl practică Amerindienii, precum şi profundul lor dezgust pentru autoritate şi tendinţa lor pentru o anarhie naturală, îmi imaginam că arta, ca expresie individuală, nu se putea manifesta în pădure. De altfel, nu exista nimic la aceşti oameni care să se fi asemănat cu ceea ce numim artă în societatea noastră de consum. În loc de tablouri, bărbaţii şi femeile îşi pictează corpul şi refuză în mod constant să construiască ceva durabil. Apoi am avut acces la mituri. Atunci când vorbim despre mituri, în lumea noastră de cărţi scrise, pare că vorbim despre ceva foarte îndepărtat, în timp sau în spaţiu. Şi eu credeam, la rândul meu, în această distanţă. Şi iată că miturile veneau la mine, constant, cam în fiecare noapte. În apropierea unui foc de lemne construit pe vatra formată din trei pietre din case, în baletul ţânţarilor şi al fluturilor de noapte, vocea povestitorilor şi a povestitoarelor punea în mişcare acele istorisiri, acele legende, acele poveşti, ca şi cum vorbeau despre realitatea cotidiană. Povestitorul cânta cu o voce ascuţită, lovindu-şi pieptul, chipul său mima expresiile, pasiunile, neliniştile personajelor. Ar fi putut să fie un roman, şi nu un mit. Însă într-o noapte a venit o tânără. Numele ei era Elvira. În toată pădurea Emberas, Elvira era cunoscută pentru arta sa de a povesti. Era o aventurieră, care trăia fără bărbat, fără copii – se povestea că era cam beţivană, cam prostituată, dar eu nu cred nimic din toate astea – şi care mergea din casă în casă pentru a cânta, în schimbul unei mese, a unei sticle de alcool, uneori a unor bani. Deşi nu am avut acces la poveştile ei decât prin intermediul traducerii – limba embera cuprinde o versiune literară mult mai complexă decât limba curentă – am înţeles imediat că era o mare artistă, în cel mai bun sens pe care îl putem da acestui cuvânt. Timbrul vocii sale, ritmul mâinilor ei lovind şiragurile cu bănuţi de argint de pe piept, şi peste toate astea acel aer de posedare care îi ilumina chipul şi privirea, un fel de furie măsurată şi cadenţată, aveau o putere asupra tuturor celor prezenţi. Simplei intrigi a miturilor – inventarea tutunului, cuplul gemenilor originari, întâmplări cu zei şi oameni veniţi din negura timpurilor, ea adăuga propria-i poveste, cea a vieţii sale pribege, iubirile, trădările şi suferinţele, fericirea intensă a iubirii carnale, acidul geloziei, teama de a îmbătrâni şi de a muri. Ea era poezia în acţiune, teatrul antic, şi în acelaşi timp cel mai contemporan roman. Era toate acestea cu pasiune, cu violenţă, inventa, în întunericul pădurii, în zgomotul înconjurător al insectelor şi al broaştelor, în turbionul liliecilor, această senzaţie care nu are alt nume decât frumuseţea. Ca şi cum purta în cântarea ei puterea veridică a naturii şi, fără îndoială, cel mai mare paradox consta în faptul că acest loc izolat, această pădure, cea mai îndepărtată de sofisticarea literaturii, era cel în care arta se exprima cu cea mai mare forţă şi autenticitate.

Apoi am părăsit acest ţinut, nu am mai revăzut-o niciodată pe Elvira, şi nici pe vreunul dintre povestitorii din pădurea Darien. Însă mi-a rămas mult mai mult decât nostalgia, certitudinea că literatura putea să existe, în ciuda uzurii convenţiilor şi a compromisurilor, în ciuda incapacităţii de a schimba lumea în care se aflau scriitorii. Ceva mare şi puternic, care îi depăşeşte, uneori îi însufleţeşte şi îi transfigurează, şi le oferă armonia cu natura. Ceva deopotrivă nou şi foarte vechi, impalpabil precum vântul, imaterial precum norii, infinit ca marea. Acest ceva care vibrează de exemplu, în poezia lui Jallal Eddine Roumi sau în arhitectura vizionară a lui Emanuel Swedenborg. Frisonul pe care îl simţi citind cele mai frumoase texte ale omenirii, precum discursul pe care şeful Stealth al Indienilor Lumni l-a adresat, la sfârşitul secolului al XIX-lea, Preşedintelui Statelor-Unite, pentru a-i dona pământul: 'Poate că suntem fraţi...'

Ceva simplu, adevărat, care nu există decât în limbaj. O alură, un vicleşug, un dans scârţâit, sau multe plaje imense de tăcere. Limba ironiei, interjecţiile, blestemele şi imediat după, limba paradisului. (…)".

Traducere de Dumitra BARON

This is the translation into Romanian of a fragment of J.M.G. Le Clézio's Nobel speech, "In the forest of paradoxes", given on the 7th December 2008, at the Swedish Academy, Stockholm. The text reveals the author's particular relationship to the forest – which is presented not only as the place par excellence of his material ecstasies but also as a cradle of true poetry and of living myths and legends. Are also mentioned aspects related to the status of language, the becoming of the writer and the paradoxes of the encountering the Other.